

Выкладанне гісторыі літаратуры ў сучасных умовах

Алесь Макарэвіч, *Гісторыя беларускай літаратуры першай трэці XX ст.*
У дзвюх частках, ч. I, Магілёў 2013, сс. 256

Гісторыя літаратуры – базавая дысцыпліна ў сістэме падрыхтоўкі прафесійнага філолага. Новы час, новыя сацыякультурныя рэаліі патрабуюць і новых падыходаў да выкладання літаратуры ў ВНУ і школе. Ва ўмовах інтэнсіўнага развіцця сродкаў масавай камунікацыі, на жаль, рэзка падае цікавасць да кнігі. Студэнт-філолаг сучаснай ВНУ нярэдка не чытае мастацкія творы, а для здачы экзамену ці заліку карыстаецца рознага кшталту матэрыялам, узятым з літаратурна-крытычных прац ці з Інтэрнэта. Потым такому спецыялісту часта даводзіцца давучацца, калі ён прыходзіць працаваць у школу.

Тэарэтычным, метадалагічным і непасрэдна практычным пытанням выкладання беларускай літаратуры прысвечаны дапаможнік доктара філалагічных навук прафесара Магілёўскага ўніверсітэта Алеся Макарэвіча. Аўтар дапаможніка прытрымліваецца думкі, што гісторыю літаратуры неабходна выкладаць па сістэме перспектывіўных ліній, што патрабуе ад удзельнікаў навучальнага працэсу грунтоўнага ўяўлення пра мэты, структуру, асаблівасці канкрэтных этапаў дзейнасці, пра формы справаздачнасці падчас вывучэння гісторыі літаратуры ў ВНУ. Пры гэтым выкладчык і студэнт павінны ўсведамляць блізкую і далёкую перспектывы дзеля рацыянальнага нала-

джвання пэўнага віду дзейнасці. Важнай задачай выкладання гісторыі літаратуры па сістэме перспектывуных ліній выступае *этанакіраванае фарміраванне ў студэнтаў сістэмы навываў не толькі літаратуразнаўчай скіраванасці, а і ўменняў рацыянальнай арганізацыі працы студэнта-філолага з наступовай трансфармацыяй іх у працэс творчы, магчыма, непаўторны ў кожным асобным выпадку, сарыентаваны на суаднясенне ўласных ацэнак, вывадаў з ужо існуючым [с. 3]. А. Макарэвічам вылучаюцца наступныя ўзроўні і галоўныя перспектывуныя мэты: а) *блізкі – падрыхтоўка да ўспрымання матэрыялу лекцыі па адпаведных тэмах (чытанне мастацкіх твораў ці згадванне сюжэта, мастацкіх асаблівасцей літаратурных першакрыніц) і вывучэнне па асноўным і дадатковым спісе літаратуры пытанняў па адпаведнай тэме практычных заняткаў;**

мэты: фарміраванне навываў успрымання і ацэнкі мастацкага вобраза не толькі ў кантэксце адпаведнага твора, але і іншых твораў пісьменніка, сэнсавых і мастацкіх асаблівасцей спадчыны мастака слова ў кантэксце адпаведнага літаратурнага перыяду;

б) сярэдні – вывучэнне пад кіраўніцтвам выкладчыка і ў кантэксце метадычных парад пытанняў, вынесены на самастойную распрацоўку, паэтапная падрыхтоўка да бягучай атэстацыі (экзамену) па вывучаемай дысцыпліне, а таксама да практычных заняткаў і бягучай атэстацыі па іншых гісторыка-літаратурных курсах, па тэорыі літаратуры, перспектывуная паралельная падрыхтоўка да выканання курсавога і дыпломнага навуковага даследавання, да выніковай атэстацыі (дзяржаўнага экзамену) па літаратуры;

мэты: фарміраванне навываў сістэматызацыі гістарычнага і тэарэтычнага матэрыялу;

дальні – самастойныя ацэнкі літаратурных твораў у працэсе выканання дыпломнага даследавання, напісання рэфератаў, падрыхтоўкі магістарскай дысертацыі, у час працы ў якасці настаўніка і інш.; галоўнае ж на гэтым узроўні – гэта магчымасць нязмушанай інтэлектуальнай сутворчасці свядомасці рэцыпіента са зместам і сэнсам адпаведнага літаратурнага матэрыялу;

мэты: аб'ёмнае ўспрыманне і кантэкстуальныя цэласныя ацэнкі мастацкага твора, спадчыны пісьменніка і нацыянальнай літаратуры ў кантэксце сэнсавых і мастацкіх асаблівасцей іншых літаратур [с. 4–5].

Умова рэалізацыі выкладання літаратуры па сістэме перспектывуных ліній – наяўнасць сістэмы складнікаў, да якіх адносяцца *вучэбная праграма (рабочы варыянт) з наступнымі часткамі ў ёй: аглядавыя тэмы гістарычнага зместу, манаграфічныя тэмы, аглядавыя тэмы тэарэтычнага зместу; у межах вучэбнай праграмы мэтазгодна вызначыць тэмы і этапы самастойнай работы студэнтаў у кантэксце адпаведных модуляў вучэбна-метадычнага комплексу (ВМК); прапанаваныя вышэй часткі ў вучэбнай праграме могуць быць скампанаваныя паводле модульнага прынцыпу: а) *знаёмства з новым матэрыялам; б) паглыбленне атрыманых ведаў; в) абагульненне і сістэматызацыя; д) кантроль і ацэнка ведаў; вучэбная праграма, асабліва камі яна створана паводле модульнага прынцыпу, павінна быць даступнай студэнтам з той мэтай, каб яны маглі эфектывна наладжваць сваю самастойную пра-**

цу па сістэме перспектывы; метадычныя рэкамендацыі ці вучэбна-метадычны дапаможнік як частка ВМК; каталогі навучовых і метадычных крыніц (спісы літаратуры па адпаведных курсах у метадычных рэкамендацыях, электронныя каталогі кафедры і бібліятэк); навучовая літаратура; навучовыя працы студэнтаў з рознымі формамі каталогаў, з навучовай літаратурай; стварэнне атмасферы сатворчасці ў метадычных намаганнях выкладчыка і дзеяннях (навучальнага і даследчыцкага характару) студэнтаў – самая, бадай, важная ўмова, бо ўсё астатняе не мае сэнсу без яе; назіранні студэнтаў у адкрытай форме канспектаў і дзённікаў чытача (такія форма прадугледжвае пастаяннае дапаўненне назіранняў, супастаўленняў, вывадаў студэнта ў час яго самастойнай працы не толькі па вывучаемай цяпер дысцыпліне ці праблеме, а і іншых у будучым часе);

метадычная сатворчасць выкладчыкаў гісторыка-літаратурных і тэарэтыка-літаратурных дысцыплін у кантэксце агульнай праграмы вучэбнай дысцыпліны “Гісторыя беларускай літаратуры”;

арганізацыя працы творчых груп па інтарэсах у метадычным і навучовым полі дзейнасці выкладчыка, які працуе па сістэме перспектывных ліній: а) семінарскіх груп у кантэксце напрамкаў самастойнай работы студэнтаў у межах адпаведнай вучэбнай дысцыпліны; б) груп студэнтаў па вывучэнні дысцыплін па выбары, якія праводзіць выкладчык у наступных семестрах; в) груп, якія праводзяць курсавыя, дыпломныя, магістарскія даследаванні і інш. [с. 5–6].

У аснове выкладання літаратуры па сістэме перспектывных ліній знаходзіцца канкрэтная пастаноўка мэты і задач з абавязковым кантролем: *Бягучая атэстацыя па прадмеце – гэта не столькі кантроль за ўзроўнем засваення ведаў студэнтамі, колькі магчымасць для студэнта прадэманстраваць якасць набытых ім уменняў і навыкаў працы з мастацкімі тэкстамі, літаратуразнаўчымі крыніцамі, уласнымі назіраннямі, выкладзенымі ў канспектах, дзённіках, у форме заўваг да ксеракопій навучовых матэрыялаў і г.д.* [с. 6]; *Як выкладчык, так і студэнт павінны выразна ўсведамляць, што адзнака на практычных занятках, за кантрольную работу, калёквіум і інш. з’яўляецца не столькі ацэнкай канкрэтнай формы працы (адказ на занятках, экзамене, характарыстыка пытання кантрольнай работы і інш.), колькі падагульненнем вынікаў падрыхтоўчай працы, якая ў сукупнасці яе элементаў павінна прывесці студэнта да якасных змен у працэсе яго прафесійнай падрыхтоўкі, выпрацоўкі навыкаў прафесійнай кампетэнтнасці, як гэтага патрабуе Адукацыйны стандарт па спецыяльнасці* [с. 6]; *Студэнт павінен выразна ўсведамляць, што адзнака на экзамене – гэта ацэнка ўсёй сістэмы яго працы ў семестры – фактычна вызначэнне яго прафесійнай кампетэнтнасці ў межах адпаведнай вучэбнай дысцыпліны* [с. 6].

У дапаможніку вызначаюцца кампетэнцыі (уменні і навыкі), якія павінны набыць студэнты ў працэсе вывучэння дысцыпліны “Гісторыя беларускай літаратуры (літаратурны працэс першай трэці ХХ стагоддзя)” у залежнасці ад тыпу заняткаў – знаёмства з новым матэрыялам; паглыбленне атрыманых ведаў; абагульненне, сістэматызацыя; кантроль, ацэнка. На пачатку семестра агаворваецца колькасць форм кантролю, усе адзнакі суміруюцца, выводзіцца

сярэднеарыфметычнае; калі нейкая форма справаздачнасці студэнтам не выканана, за яе ставіцца нуль.

Фактычныя складнікі і метадычныя ўмовы фарміравання кампетэнцый студэнтаў маюць на ўвазе:

а) наяўнасць планаў практычных заняткаў, у якіх падрабязна і даходліва, з прыкладамі для выканання адпаведных заданняў здзяйсняецца выхад на сістэму перспектыўных ліній; б) адаптаваныя да пытанняў бягучай атэстацыі, практычных заняткаў, форм самастойнай працы спісы мастацкіх твораў, навучальных прац, тэкстаў для завучвання на памяць; в) наяўнасць электронных варыянтаў форм табліц, дзённіка чытача, прыкладаў сістэматызацыі літаратурных тэкстаў з адпаведнымі заданнямі, каб на падставе адпаведных прыкладаў студэнт працягваў рабіць у правільнай форме і сарыентаваным змесце назапашванні на працягу семестра; г) гісторыка-тэарэтычны “партфель” студэнта, якім ён мае права карыстацца на экзамене ў працэсе адказу з мэтай ілюстрацыі адпаведных праблем, уласных вывадаў, сістэматызаваных характарыстык; д) тэксты (тэзісы) літаратуразнаўчага аналізу твораў, зборнікаў, адпаведных пытанняў, якія выкладчык развівае на лекцыях і якія будуць прапагоўвацца для кантрольных работ, калёквіумаў, бягучай атэстацыі і іншых форм кантролю; е) алгарытмы самастойнай працы студэнтаў па вывучэнні пытанняў, якія не былі разгледжаны на лекцыйных, практычных занятках; ж) паступовае ўвядзенне студэнтаў у кантэкст працы па выкананні адпаведных заданняў у адпаведнасці з прынцыпамі “ад простага да больш складанага”, “ад прыватнага да агульнага”; з) выхад на практычнае выкарыстанне назапашаных ведаў, уменняў і навыкаў, матэрыялаў будучай працы: курсавыя і дыпломнае даследаванні, праца ў якасці настаўніка (выкладчыка), навучанне ў магістратуры, аспірантуры; і) паступовае ўвядзенне інтэрактыўных формаў працы; к) абавязковае аб’яўленне ў пачатку семестра тэкстаў, заданняў да іх, прыкладаў тэкставых заданняў, па якіх будзе здзяйсняцца кантроль у кантэксте адпаведных модуляў з той мэтай, каб студэнты мелі магчымасць паэтапнай падрыхтоўкі да адпаведных форм кантролю; л) аналіз выкладчыкам кантрольных работ на бягучых кансультацыях, разбор памылак і прывядзенне магчымых варыянтаў іх выпраўлення; м) абавязковая магчымасць для студэнта паўторнага выканання работы, за якую ён атрымаў незадавальняючую адзнаку, якая не адпавядае яго прыярытэтам у рэйтынгавай сістэме [с. 8–9]. Усё гэта, а таксама частка сістэмы перспектыўных ліній, сарыентавана на рэйтынгавы аспект пры ацэнцы ведаў студэнтаў у час бягучай атэстацыі.

Мэта аўтара дапаможніка – паспрыяць студэнтам сфарміраваць кампетэнцый арганізацыі самастойнай работы па сістэме перспектыўных ліній пры падрыхтоўцы да практычных заняткаў, кантрольных работ, бягучай атэстацыі [с. 9]. Для таго, каб сфарміраваць названыя кампетэнцыі, паводле аўтара дапаможніка, неабходна а) даць студэнтам веды па асаблівасцях характарыстыкі аглядавых і манаграфічных тэм і на іх падставе фарміраваць уменні сістэмнага літаратуразнаўчага аналізу творчасці пісьменніка, мастацкага твора, асаблівасцей развіцця лірыкі, эпасу, драмы, тэматыч-

ных і стылёвых напрамкаў у развіцці беларускай літаратуры першай трэці XX стагоддзя; б) прапанаваць практычны ўзор эстэтычнага аналізу мастацкіх вобразаў лірычных, эпічных і драматургічных твораў, асобных паэтычных і празаічных зборнікаў з пазіцыі гістарычнай рухомасці мастацкага твора з мэтай далейшага выкарыстання студэнтамі алгарытмаў і напрацаваных схем, узораў такога аналізу ў іх вучэбнай, навуковай і будучай практычнай дзейнасці; в) вучыць выпрацоўваць ацэнкі канкрэтна-гістарычнай, нацыянальнай і агульначалавечай значнасці нацыянальнага прыгожага пісьменства першай трэці XX ст.; г) спрыяць рацыянальнай арганізацыі самастойнай працы студэнтаў пры падрыхтоўцы іх да практычных заняткаў, кантрольных работ, бягучай атэстацыі [с. 9–10].

Сам дапаможнік складаецца з наступных блокаў і раздзелаў:

арганізацыйна-метадычнага, які ўключае характарыстыку сістэмы перспектывных ліній у кантэксце інавацыйных працэсаў, спіс крыніц мастацкай літаратуры для чытання, спіс твораў для завучвання на памяць;

тэарэтычна-гістарычнага, метадычнага блока, дзе змяшчаецца тэарэтычны матэрыял неабходны для разумення складаных тэм у міждысцыплінарным аспекце, дзе даецца агульная характарыстыка развіцця беларускай літаратуры 1900–1920 гг.; прыводзіцца праблемны аналіз твораў з пазіцыі гістарычнай рухомасці іх сэнсу, прапануецца прыкладны тэматычны сістэматызаваны аналіз лірыкі, прыкладны аналіз асобных зборнікаў вершаў, апаэзічнага, агаворваюцца асаблівасці вывучэння некаторых літаратурных твораў у школе, у прыватнасці, твораў для дзіцячага чытання, напісаных Янкам Купалам, Якубам Коласам і аўтарамі пазнейшага часу з пункту гледжання развіцця маўлення вучняў. Так, функцыянаванне літаратурнага твора ў гістарычным часе, сэнсавая дыялагічнасць твора аналізуюцца на матэрыяле мастацкай спадчыны Янкі Купалы, а менавіта паэмы “Яна і я”, вершаў з так званага Ляўкоўскага цыкла. А. Макарэвіч шляхам паглыбленага асэнсавання мастацкай формы адкрывае новыя сэнсавыя пласты ў гэтых ўзорах беларускай класікі, доказна сцвярджае, што паэма “Яна і я” – твор далёка не аптымістычны, а вершы “Вечарынка ў калгасе”, “Госці”, “Сыны”, “Маё мне сонца правадыр...” – творы, у якіх трэба звяртаць увагу не на тэкст, а на падтэкст. Пададзеныя варыянты аналізу ў дапаможніку маюць на мэце фарміраванне навыкаў супастаўляльнага аналізу літаратурных твораў, суаднясення вынікаў гэтага аналізу з вядомымі літаратуразнаўчымі высновамі, фармулёўку студэнтамі ўласных высноў адносна мастацкага твора з улікам рухомасці канцэптуальнага ўзроўню твора;

практычнага блока, які ўтрымлівае планы практычных заняткаў з наборам пытанняў да кожнага з заняткаў;

кантрольнага блока, што ўключае заданні для пісьмовых адказаў па прапанаваных папярэдне пытаннях, дзе большая частка заданняў мае творчы характар, бо даецца, напрыклад, заданне напісаць эсэ, правесці канцэптуальна акцэнтаваную параўнальную характарыстыку твораў. Каб мець уяўленне пра змест кантрольных работ, варта прыгадаць, для прыкладу, кантрольную работу па творчасці Міхася Зарэцкага. Паводле аўтара дапаможніка, студэнт адпачаткова павінен ведаць, як выкладчык будзе ацэньваць выкананыя ім за-

данні (*першае заданне – 5 балаў, другое заданне – 5 балаў (1 бал за кожнае поўнае і абгрунтаванае раскрыццё пунктаў прапанаванага да задання плана адказу* [с. 244]. Агаворваецца, што тэмы кантрольных работ, якія паведамляюцца ў час вывучэння адпаведных тэм яшчэ на лекцыйных занятках, а пасля на практычных занятках; некаторыя з пытанняў; тэстаў; тэставых заданняў абмяркоўваюцца. У кантрольны блок таксама ўваходзяць пытанні да бягучай атэстацыі, якія павінны адпавядаць пытанням з плана практычных заняткаў, і пытанні да выніковага іспыту.

Матэрыялы дапаможніка прайшлі грунтоўную апрацацыю ў працэсе выкладання вучэбных курсаў, а таксама на навуковых канферэнцыях, як у Беларусі, так і за мяжой (Польшча, Расія, Украіна). Думаецца, змястоўная ў навуковых і метадычных адносінах кніга паважанага прафесара будзе карыснай не толькі для студэнтаў, але і для выкладчыкаў ВНУ, а таксама для школьных настаўнікаў.

*Ванда Бароўка
Віцебск*